

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 33 (2009)

Αφιέρωμα: Μεγάλες ερωτήσεις, πολλές απαντήσεις. Θεωρία και μέθοδος στην έρευνα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης

James Martin (επιμ.), *The Poulantzas reader. Marxism, law and the state*, Verso, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2008, 440 σελ.

Σπύρος Μακρής

doi: [10.12681/hpsa.14481](https://doi.org/10.12681/hpsa.14481)

Copyright © 2017, Σπύρος Μακρής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μακρής Σ. (2017). James Martin (επιμ.), *The Poulantzas reader. Marxism, law and the state*, Verso, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2008, 440 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 33, 149–153.
<https://doi.org/10.12681/hpsa.14481>

λεμο έχοντας έτσι προκαλέσει τις αντιδράσεις των αυτοχθόνων.

Το «*Έλληνες το γένος*» είναι ένα πολύτιμο βιβλίο για νομικούς, πολιτικούς, και ιστορικούς επιστήμονες που ασχολούνται με θέματα ιθαγένειας, υπηκοότητας και εθνικής ταυτότητας. Αφορά όμως και το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό που θέλει να έρθει σε επαφή με τις καθοριστικές ζυμώσεις οι οποίες επηρεάζουν ακόμη και σήμερα την πολιτική του ταυτότητα.

ΧΑΡΗΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

JAMES MARTIN (επιμ.), *The Poulantzas Reader. Marxism, Law and the State*, Verso, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2008, 440 σελ.

Τριάντα ολόκληρα χρόνια συμπληρώθηκαν χωρίς τον Νίκο Πουλαντζά (1936-1979) και η ακαδημαϊκή φήμη του μεγαλύτερου, αναμφίβολα, έλληνα κοινωνικοπολιτικού επιστήμονα στη σύγχρονη εποχή καλά κρατεί, παρά τις αφελείς κορώνες όσων έχουν εξαγγείλει αυτόχρημα το τέλος των πολιτικών ιδεολογιών και δη του μαρξισμού. Οι γνωστές εκδόσεις Verso, με αφορμή το εν λόγω γεγονός, εξέδωσαν ένα εξαιρετικό ανθολόγιο κειμένων, σε επιμέλεια του James Martin από το Goldsmiths College του Λονδίνου. Ο τόμος συγκεντρώνει κλασικά πλέον κείμενα και άρθρα του Νίκου Πουλαντζά σχετικά με τη φιλοσοφία του δικαίου και την πολιτική κοινωνιολογία, κάποια από τα οποία δημοσιεύονται για πρώτη φορά στην αγγλική γλώσσα. Περιλαμβάνονται αναλύσεις του πολιτικού στοχαστή για το *δίκαιο*, τις *έννοιες της ηγεμονίας* και του *αυταρχικού κρατισμού*, τις *κοινωνικές τάξεις* και, φυσικά, για τις μνημειώδεις *συζητήσεις* του [debates] για τη *φύση του καπιταλιστικού κράτους* με τους κορυφαίους μαρξιστές θεωρητικούς του κράτους και της αριστερής ριζοσπαστικής δημοκρατίας Ralf Miliband και Ernesto Laclau. Στην ολοκλήρωση της έκδοσης συνέβαλαν πολλοί φορείς: το Ινστιτούτο «Νίκος Πουλαντζάς» στην Αθήνα, ο διαπρεπής βρετανός μαρξιστής πολιτικός επιστήμονας Bob Jessop, ο Στάθης Κουβελάκης από το University of London, το περιοδικό *Ο Πολίτης* που, από τη Μεταπολίτευση και μετά, υπό την καθοδήγηση του αείμνηστου Άγγελου Ελεφάντη, έδωσε την ευκαιρία στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό να έρθει σε επαφή με τη σκέψη του Νίκου Πουλαντζά κ.ά.

Ο τόμος περιλαμβάνει και την περιεκτική Εισαγωγή του James Martin όπου, με κεντρικό άξονα αναφοράς τα δεκαοκτώ ανθολογημένα κείμενα, επιχειρείται μία συνολική κατά το δυνατόν παρουσίαση της πνευματικής και ι-

δεολογικής ανέλιξης του Νίκου Πουλαντζά από τη φιλοσοφία του δικαίου και τον μαρξισμό του Althusser στην *κρίση του κράτους* και την περίφημη έννοια του *δημοκρατικού σοσιαλισμού* την οποία επεξεργάστηκε στο θεωρητικό «κύκνειο άσμα» του, *Το Κράτος, Η εξουσία, Ο Σοσιαλισμός* (1978). Η απήχηση του Έλληνα στοχαστή στον βρετανικό μαρξισμό ήταν πολύ μεγάλη και υπ' αυτή την έννοια δεν είναι τυχαία η παρούσα έκδοση. Προς επίρρωση των όσων επισημάνθηκαν παραπάνω, «ο Νίκος Πουλαντζάς ήταν ένας από τους δεσπόμενους μαρξιστές θεωρητικούς του όψιμου 20ού αιώνα. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έδωσε πρωτότυπες αναλύσεις για το κράτος και τις κοινωνικές τάξεις και, κατά τη χρονική διάρκεια της κρίσης του μεταπολεμικού καπιταλισμού, συνέβαλε με μοναδικό τρόπο στη θεωρητική ανάπτυξη και διάδοση της ριζοσπαστικής πολιτικής ανάλυσης», όπως επισημαίνει στην εισαγωγή του ο επιμελητής.

Στο επίκεντρο του ανθολόγιου βρίσκονται τα κύρια θεωρητικά ενδιαφέροντα του μαρξιστή πολιτικού επιστήμονα καθ' όλη τη διάρκεια της πανεπιστημιακής και συγγραφικής του καριέρας. Ο Martin τονίζει κυρίως τη βαθιά επιρροή την οποία άσκησαν στη νεανική ιδεολογική και πολιτική σκέψη του Πουλαντζά τα φιλοσοφικά ρεύματα του ευρωπαϊκού μεταπολέμου, ιδίως ο *σαρτρικός υπαρξισμός* και ο *αλτουσεριανός στρουκτουραλισμός*, και τα δύο θεμελιώδεις «στοχαστικές δέσμες του μεταπολεμικού και σύγχρονου γαλλικού ανθρωπολογικού και επιστημολογικού μετα-θεωρητικού στοχασμού». Συνεπώς, η ανάλυσή του για τη *σχετική αυτονομία* του καπιταλιστικού κράτους από τα στενά ταξικά συμφέροντα πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα των θεωρητικών παραδόσεων που θωρακίζουν ευρύτερα τη σκέψη του. Η πολιτική θεωρία του Νίκου Πουλαντζά ήταν ως εκ τούτου γερά θεμελιωμένη μέσα στην ίδια την *ευρωπαϊκή μαρξιστική ιστοριογραφία*. Αλλά μπορεί επίσης να λεχθεί ότι το έργο του είναι εξαιρετικά επίκαιρο στις μέρες μας, εάν δεχτούμε ότι ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός και τα μετα-εθνικά δυτικά αστικά κράτη διέρχονται μία φάση δριμύτατης εγγενούς ή *οργανικής κρίσης* η οποία, σε κάποιο βαθμό, θυμίζει τις προβληματικές της πρωταρχικής συσώρευσης του κεφαλαίου και της προλεταριοποίησης σημαντικών μερίδων των σύγχρονων μεσαίων, μικροαστικών, λαϊκών και εργατικών κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων.

Η θεωρητική αφετηρία του Πουλαντζά, επισημαίνει ο Martin, εξαιτίας των νομικών σπουδών του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, άπτεται της φιλοσοφίας του δικαίου. Η διδακτορική διατριβή που δημοσίευσε στη Γαλλία στα μέσα της δεκαετίας του 1960 (*Nature des choses et droit: essai sur la dialectique du fait*

et de la valeur, 1965), ήταν μία προσέγγιση της φαινομενολογίας του δικαίου με στοιχεία της υπαρξιστικής φιλοσοφίας, επηρεασμένη σε πολύ μεγάλο βαθμό και από δύο επιφανείς στοχαστές του δυτικού μαρξισμού, τον György Lukács και τον Lucien Goldmann. Σε αυτήν, ασκώντας ουσιαστικά κριτική και απορρίπτοντας τις αστικές νομικές ιδεολογίες του καθαρού δικαίου και του νομικού θετικισμού, προέβαλε τη διαλεκτική σχέση *γεγονότων* και *αξιών*. Ο Πουλαντζάς, αξιοποιώντας τη φιλοσοφική και νομικοπολιτική παιδεία του και μείζονες νεοτερικούς στοχαστές, όπως ο Hegel, ο Marx, ο Heidegger και φυσικά ο Sartre, υποστήριξε τη θεμελίωση των νομικών αξιών και των κανόνων δικαίου στο *οντολογικό γεγονός της ανθρώπινης ελευθερίας*. Εκκινώντας έτσι από μία μαρξιστική, θα λέγαμε, ανθρωπολογία, κινήθηκε προς την κατεύθυνση μιας κοινωνιολογίας του δικαίου, όπου η *ανθρώπινη praxis*, ως μετουσίωση των αξιών της ανθρώπινης ελευθερίας και της ανθρώπινης ισότητας, δεν είναι απλώς αποτέλεσμα της οικονομικής ταξικής πάλης (μόχθος), αλλά θεμελιώνεται στον ευρύτερο ιδεολογικό και κοινωνικοπολιτικό αγώνα του ανθρώπου (εργασία) για ατομική και συλλογική υπέρβαση της ανθρωπολογικής καπιταλιστικής *αλλοτρίωσης* (πράξη).

Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι μέσα από αυτή τη *φιλοσοφία της praxis*, που θυμίζει σε πολλά την ελευθεριακή και αντι-ολοκληρωτική πολιτική φιλοσοφία της μαθήτριάς του Martin Heidegger, Hannah Arendt, πολλοί ειδικοί μελετητές του ευρωπαϊκού και δυτικού μαρξισμού κατατάσσουν τον Νίκο Πουλαντζά σε εκείνους τους πολιτικούς διανοητές που, αποστασιοποιούμενοι από τον εργαλειακό μαρξισμό και τον δογματικό σοβιετικό και σταλινικό κομμουνισμό, άνοιξαν μία στοχαστική δίοδο επαφής με κύριες νεοτερικές φιλοσοφικές κατηγορίες, όπως η ελευθερία, η ισότητα, το κράτος δικαίου κ.λπ. Εγκαινίασαν έτσι αυτό το οποίο σήμερα, στα έγκυρα εγχειρίδια του μαρξισμού και της μετα-μαρξιστικής πολιτικής, κοινωνικής και νομικής θεωρίας, χαρακτηρίζεται και ως *φιλελεύθερος μαρξισμός*. Αυτός συνιστά την αποδοχή εκ μέρους του μαρξισμού εκείνων των αξιών της φιλελεύθερης δημοκρατίας που είναι εκ των ων ουκ άνευ για τη μετάβαση στον δημοκρατικό σοσιαλισμό. Μια αντίληψη πολύ πρωτοποριακή, που στην Ελλάδα ήδη από τον Μεσοπόλεμο είχε αναπτύξει ο μέγας Αλέξανδρος Σβώλος. Τη συνέχισε ο Αριστόβουλος Μάνεσης και μαζί με τους Νίκο Πουλαντζά και Κωνσταντίνο Τσουκαλά (μαθητές σε έναν βαθμό του Μάνεση), μετά το 1974, εμπέδωσε με το νομικοπολιτικό έργο του ο Δημήτρης Θ. Τσάτσος.

Συνεπώς, γράφει ο Martin, όταν ο Πουλαντζάς άρχισε να απομακρύνεται από τον σαρτρικό μαρξιστικό υπαρξισμό και να προσεγγίζει τον αλτουσε-

ριανό μαρξιστικό στρουκτουραλισμό, η μη αναγωγιστική προσέγγιση του δικαίου και του κράτους και η έννοια της αυτονομίας των νομικοπολιτικών αστικών θεσμών απέναντι στα στενά ταξικά οικονομικά συμφέροντα (οικονομικός αναγωγισμός) ήταν ήδη κτήματα του θεωρητικού του οπλοστασίου. Από το 1966 και εντεύθεν, υπό την επίδραση του Louis Althusser και του έργου του (*For Marx, Reading Capital*), ο Πουλαντζάς άρχισε να οικοδομεί σταδιακά τη δική του πολιτική θεωρία η οποία, με άξονα τις θέσεις του Althusser περί ενός *επιστημολογικού ρήγματος* στο έργο του Marx (η λεγόμενη μετάβαση από τον νεαρό Marx στον Marx του *Κεφαλαίου*), αρθρώθηκε γύρω από το κομβικό αίτημα μιας *επιστημονικής αντίληψης του μαρξισμού* (βλ. νεομαρξισμός), που θα ξεπερνούσε άπαξ δια παντός την *κρίση του μαρξισμού* και τα όποια αρνητικά παρεπόμενά της στο δυτικό αλλά και παγκόσμιο εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα. Αυτό που δείχνει με πολύ ξεκάθαρο τρόπο το εν λόγω ανθολόγιο είναι ότι ο Πουλαντζάς ήταν ένας ανοικτός νους που ενσωμάτωσε κριτικά και δημιουργικά σημαντικές όψεις της μεταπολεμικής γαλλικής πνευματικής έκρηξης, όπως ήταν, για παράδειγμα, το πρωτοποριακό έργο των Roland Barthes και Claude Lévi-Strauss.

Ο Πουλαντζάς μέσω του Althusser ήρθε σε επαφή με τον Gramsci. Η επίδραση και των δύο ήταν τόσο μεγάλη στη θεωρητική του ανέλιξη, ώστε προχώρησε στη διατύπωση μιας *υψηλής θεωρίας* [grand theory] για το καπιταλιστικό κράτος και τις κοινωνικές τάξεις, της *θεωρίας της ηγεμονίας* [hegemony] που συνθέτει στοιχεία τόσο από τον στρουκτουραλιστικό μαρξισμό του Althusser όσο και από τον ιστορικιστικό μαρξισμό του Gramsci. Η πουλαντζιανή θεωρία της ηγεμονίας είναι έτσι μία κατεξοχήν θεωρία για το δυτικό αστικό καπιταλιστικό κράτος. Αφήνοντας κατά μέρος τον μαρξιστικό οικονομισμό και τον εγγελιανό βολονταρισμό, ο Νίκος Πουλαντζάς διατύπωσε μία αναμφίβολα ολοκληρωμένη και σύνθετη θεωρία για το *πολιτικό επίπεδο* των νεοτερικών κοινωνικών σχηματισμών, που αντιλαμβάνεται τη *σοσιαλιστική ηγεμονία* όχι ως ένα αναθεωρημένο πρόταγμα της εσφαλμένης και αλλοτριωμένης εργατικής συνείδησης, αλλά ως μία ιδιότυπη *πολιτική στρατηγική και πρακτική* η οποία έχει την ικανότητα να ενοποιεί πολιτικο-ιδεολογικά και όχι να ομογενοποιεί οικονομικά και ταξικά διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και μερίδες τάξεων. Η *ηγεμονική ανάλυση* [hegemonic analysis], επισημαίνει ο Martin, συνιστά έως και τις μέρες μας την πιο προωθημένη πολιτική ανάλυση του νεομαρξισμού και της ευρωπαϊκής ανανεωτικής Αριστεράς γενικότερα και αποτελεί ένα από τα θεωρητικά πεδία στα οποία ο Ernesto Laclau και η Chantal Mouffe ανέπτυξαν τη *θεωρία της ριζοσπαστικής δημοκρατίας*, συ-

νεχίζοντας κατά μία έννοια αυτό που άφησε ως παρακαταθήκη ο Πουλαντζάς στο τελευταίο βιβλίο του, *Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός*.

Ενώσω ο Νίκος Πουλαντζάς, από τις αρχές τις δεκαετίας του 1970 και μετά, εισέρχεται στη φάση της μελέτης των *έκτακτων μορφών του καπιταλιστικού κράτους* (φασισμός, βοναπαρτισμός και στρατιωτικές δικτατορίες) τις οποίες πραγματεύεται στο βιβλίο του για τα αυταρχικά καθεστώτα της Νότιας Ευρώπης (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία), εκτυλίσσεται παράλληλα (1969-1975) και η συζήτηση για το καπιταλιστικό κράτος με τους μαρξιστές Ralf Miliband και Ernesto Laclau. Στο πλαίσιο αυτής της αντιπαράθεσης απορρίπτει σε πολλά σημεία τις φορμαλιστικές διαστάσεις του στρουκτουραλισμού, βρίσκει την ευκαιρία να επαναδιατυπώσει τη θέση του για την εγγενή καπιταλιστική φύση του αστικού κράτους και, κυρίως, να διατυπώσει, με το έργο του για τις *Τάξεις στον σύγχρονο καπιταλισμό* (1974), μία *ταξική θεωρία για το κράτος* η οποία, μέσα από τη θεωρία για την ηγεμονία, το αντιλαμβάνεται πλέον ως *συσχετισμό υλικών δυνάμεων*, ως *υλική συμπύκνωση* της ηγεμονικής πολιτικής στρατηγικής που θα οδηγούσε στον δημοκρατικό σοσιαλισμό.

Αν και με το όψιμο θεωρητικό έργο του κατέδειξε τελικά στους νέους και μεταγενέστερους μαρξιστές ότι δεν μπορεί να υπάρξει μια «γενική θεωρία» για το κράτος αλλά θεωρίες οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένες ιστορικές και πολιτικές μορφές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και των διαφορετικών επιπέδων του ανάπτυξης, ο Πουλαντζάς άφησε μια τεράστια και ανοιχτή κληρονομιά η οποία αποτέλεσε έκτοτε το πιο προωθημένο θεωρητικό και αναλυτικό κομμάτι της αποκαλούμενης πλέον *ριζοσπαστικής Αριστεράς* [radical left]. Από τους Bob Jessop και Leo Panitch έως και τις πολύ πρόσφατες μελέτες με άξονα το έργο του,¹ η πνευματική ανακατάταξη που δημιούργησε η εμφάνισή του στον δυτικό μαρξισμό και τις κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις της ευρωπαϊκής ανανεωτικής και δημοκρατικής σοσιαλιστικής Αριστεράς παραμένει ακόμη σε εξαιρετικά υψηλό στοχαστικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, μετριάζοντας τη γνήσια θλίψη που προκάλεσε ο πρόωρος θάνατός του εκείνη την 3η Οκτώβρη του 1979 στο Παρίσι.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΚΡΗΣ

1. Βλ. Stanley Aronowitz - Petes Bratsis (επιμ.), *Paradigm Lost: State Theory Reconsidered*, Μινεάπολη 2002· Lars Brethauer κ.ά. (επιμ.), *Poulantzas lessen: Zur Aktualität marxistischer Staatstheorie*, Αμβούργο 2006, και Alex Demirovic, *Nicos Poulantzas. Aktualität und Probleme materialistischer Staatstheorie*, β' έκδοον, Münster 2007.